

KRISTINA M. PETROVIĆ*

Osnovna škola „Zvezdobrojci“

„SAVA“ – online škola srpskog jezika, kulture i tradicije

ZAVIČAJNI JEZIK KAO MEDIJUM KULTURE

Sažetak: Jezik je glavna komponenta kulturnog identiteta. Govornici jezika koji žive u dijaspori često osećaju potrebu da njihovi potomci, ne samo nauče jezik svojih predaka, već i da održe vezu sa kulturom i tradicijom svog naroda. Distinkcija u metodici podučavanja zavičajnog i stranog jezika sadržana je upravo u tome – zavičajni jezik je više od sredstva sporazumevanja – on predstavlja medij komunikacije sa čitavim spektrom kulturoloških, literarnih, istorijskih i etnografskih sadržaja. Zato mu je potrebno tako i pristupiti. Od nivoa vladanja jezikom zavisi do koje će instance takvo kulturološko poniranje biti moguće.

Ovaj rad bavi se prednostima i poteškoćama pri savladavanju zavičajnog jezika kao i emocionalnim i psihološkim preimućstvima koje uspostavljanje veza sa matičnom kulturom ima. Misaone veze i asocijacije koje se stvaraju kada se učenje jezika prožima sa upoznavanjem kulture, samom učenju daju novu dimenziju, a usvojeni sadržaji se u svesti bolje i duže pohranjuju.

Iskustva izložena u ovom tekstu bazirana su na višegodišnjem, svakodnevnom i kontinuiranim radu nastavnika „Save“ – onlajn škole jezika, kulture i tradicije koja u svom iskustvu ima edukativni rad sa preko 500 učenika iz preko 50 zemalja širom sveta.

Ključne reči: metodika nastave jezika, jezik nasleđa, tradicija, identitet, interkulturalnost

* k.petrovic@savaedu.com

UVOD

Veština vladanja jezikom usko je povezana sa interesovanjem za kulturu jednog naroda. Od stepena izloženosti literaturi na određenom jeziku, sadržajima auditivnih, štampanih i vizuelnih medija, često zavisi i fond reči i poznavanje jezičke norme. Sa druge strane, upoznavanje sa sadržajima savremene i tradicionalne kulture neizostavni je deo učenja svakog jezika. Kada govorimo o zavičajnom jeziku, međuzavisnost ova dva je još veća – motivacija za upoznavanje sa kulturnim sadržajima postaje motivacija za učenje jezika.

TEORIJSKA RAZMATRANJA I TERMINOLOŠKO ODREĐENJE – ZAVIČAJNI JEZIK I ZAVIČAJNA LINGVISTIKA

Zavičajni jezik – heritage language, doslovno – jezik nasleđa, imenovan je na različite načine u poslednjih nekoliko decenija, kada se u lingvistici i jezičkoj metodologiji počeo izdvajati kao posebna naučna oblast. To je jezik manjina, jezik dijaspore, jezik matice, ali sam odabrani naziv – *jezik nasleđa*, odnosno zavičajni, implicira i potcrtava njegovu vezu sa kulturom, nasleđem i tradicijom. Komunikacioni aspekt jezika značajan je, ali ne i jedini razlog zašto se teži njegovom ovladavanju.

Da bi se pojam *zavičajnog* ili *naslednog* jezika opisao potrebno je razmotriti neke aspekte upotrebe koji formulaciju ovog pojma čine preciznijom. Takođe, važno je terminološki razgraničiti izraze koji se koriste u opisivanju jezika – maternji, zavičajni, strani; prvi, drugi treći; većinski, manjinski (Jovanović i Vučina Simović, 2011: 384). Za mnoge govornike zavičajni jezik poistovećuje se sa maternjim jezikom. Dešava se, međutim, da, iako je maternji jezik onaj koji se u porodici prvi usvaja, on za govornika postane *sekundarni* jezik. Status *primarnog jezika* preuzima dominantni jezik sredine, za govornika *drugi* jezik, koji se koristi u sferama društvenog obitavanja i angažovanja (u školi i na poslu). Socio-politički status *manjinskog* jezika upravo je faktor koji uslovljava njegovu parcijalnu usvojenost, jer se u glavnim sferama života – obrazovanju i profesiji – ne upotrebljava. Zavičajni jezik postaje jezik za porodičnu, intimnu upotrebu i ograničava se na komunikacione sposobnosti koji zadovoljavaju te potrebe. Važno je spomenuti da se „mnogi lingvisti (Fišman, Majsel, Kjupiš) pri tumačenju pojma zavičajnog jezika, ne ograničavaju na jezik manjina, već pod tim pojmom podrazumevaju svaki jezik koji se u određenom društvu upotrebljava (poput starosedelačkih, kolonijalnih i drugih jezika), a nije dominantan, niti prihvaćen kao oficijalni jezik“. (Benmamoun i dr. 2013: 261)

Kao izdvojena naučna oblast Heritage Linguistics, Nasledna ili Zavičajna lingvistika relativno je mlada. Ipak, o nekim jezicima kao zavičajnim postoje studije već u drugoj polovini prošlog veka. O španskom (zavičajnom) jeziku govori se još u radovima iz

sedamdesete godine prošlog veka (lingvistkinje Gadalupe Valdez [Guadalupe Valdés]), dok je prva velika konferencija istraživača i predavača jezika kao zavičajnih održana u Kaliforniji 1999. godine. To je rezultiralo pokretanjem časopisa o zavičajnom jeziku *Heritage Language Journal* 2002. i otvaranjem istraživačkih centara i konferencijama koje su usledile (Carreira i Kagan, 2017: 153). Kada govorimo o srpskom jeziku kao zavičajnom ova oblast nauke je tek u povoju i svi koji se njome bave rade na neki način pionirski posao.

Van granica Republike Srbije, naša dijaspora ima nekoliko opcija za učenje srpskog jezika, o kojima u svom radu pišu Jovanović i Vučina Simović:

1. kao nastava u okviru školskog sistema zemlje prijema, 2. u vidu dopunske nastave i lektorata, koji potpadaju pod nadležnost Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije i 3. kao nastava koju ćemo u nedostatku boljeg termina nazvati 'nezvanična', a koja se organizuje pri različitim centrima srpske kulture, prvenstveno pri Srpskoj pravoslavnoj crkvi, ali i u privatnim školama koje organizuju i finansiraju sami roditelji i udruženja iz dijaspore. U skladu sa nezvaničnim podacima kojima raspolaže naše Ministarstvo vera i dijaspore, nastava srpskog jezika realizuje se u deset zemalja. To su: Australija, Austrija, Kanada, Mađarska, Makedonija, neke pokrajine SR Nemačke, Rumunija, Finska, Hrvatska i Švedska. Dva su osnovna modela izvođenja ovakve 'integrisane' nastave: 1. celokupna nastava se realizuje na srpskom jeziku i 2. srpski jezik je prisutan kao dodatni predmet. Pa ipak, od ukupnog broja naših migranata u svetu (po podacima Ministarstva vera i dijaspore iz 2008. godine) tek 0,4 odsto pohađa neki vid nastave srpskog jezika (2011: 387).

Gore opisani modeli izvođenja nastave osmišljeni su, međutim, kao nastava maternjeg jezika što ni u kom slučaju nije odgovarajuće. Osim što je opterećeno nizom poteškoća koje se tiču finansijskog, društveno-političkog, organizacionog konteksta (nedostatak udžbenika i materijala), za podučavanje srpskog kao zavičajnog jezika ne postoji ni prava metodička strategija, niti razvijena jezička politika i planiranje.

Pa ipak, odvojenost od svoje matice, od jezika detinjstva, od tradicije koja čini deo identiteta, stvara potrebu da se veze sa kulturom održe. Služenje samim jezikom, međutim, potpada pod čuveno pravilo „tri generacije“ (Polinsky, 2015: 4). Prva generacija migranata u kućnim uslovima komunicira isključivo na maternjem jeziku, dok se drugi jezik (jezik zemlje prijema) van prostora kuće nameće kao primarni. Već druga generacija govornika (prvi potomci došljaka) u govoru će veoma često i kod kuće upotrebljavati jezik sredine u kojoj žive i koji počinje da dominira, dok se treća generacija gotovo isključivo izražava na tom jeziku, sačuvavši tek nekoliko osnovnih reči ili rečenica kojima će komunicirati sa rodbinom, najčešće preko interneta. Oni mogu imati srpska imena, omiljenog srpskog pevača

i sportistu i znati šta su slava, ajvar i kolo, ali njihovo znanje jezika ograničava se vrlo često na par bazičnih rečenica.

Ovde je važno pomenuti da ovladavanje jezikom i njegova upotreba u velikoj meri zavise od onoga što se naziva *porodičnom jezičkom politikom*.

Iako je koncept FLP-a (family language policy) definisan tek nedavno, postojeća istraživanja otkrivaju da fokus na ideologiju, praksu i upravljanje porodičnim jezikom izaziva veliko zanimanje širom sveta. Istraživanja koja se sprovode iz socio-lingvističke i socio-psihološke perspektive razmatraju svu složenost i izazove sa kojima se roditelji suočavaju u svojim nastojanjima da prenesu svoj jezik na drugu generaciju imigranata i decu u porodicama etničkih manjina. (Scwartz, 2014: 172).

Ukoliko roditelji insistiraju na isključivoj upotrebi jednog jezika u kući, veća je šansa da će jezik zaživeti u svakodnevnoj komunikaciji i da će se jezičke kompetencije održati i povećavati uprkos pravilu tri generacije. Naše iskustvo iz prakse potvrđuje ovaj tezu – ukoliko u porodici postoji čvrst stav po pitanju upotrebe isključivo srpskog jezika kod kuće – deca rođena i odrasla u drugoj sredini su na visokom nivou znanja jezika i u trećoj generaciji. Ukoliko se, međutim, komunikacija na maternjem jeziku ne neguje – deca su prepuštena dadiljama i vrtiću veći deo dana, dešava se da već u drugoj generaciji govornika susrećemo sa potpunim nepoznavanjem jezika.

Čak i ako ne govore jezikom svojih roditelja, međutim, jezik predaka ostaje zavičajni jezik, ukoliko porodica čuva veze sa svojom tradicijom. Polinski piše da se u širem smislu govornikom zavičajnog jezika (heritage speaker) može smatrati i onaj koji zapravo uopšte ne govori jezik, već je to njemu zavičajni jezik više u kulturnom, nego u lingvističkom smislu (Polinsky 2015: 5). Iz lingvističke perspektive, pravi govornik zavičajnog jezika je ipak onaj koji vlada jezikom u određenoj meri. Kareira pravi distinkciju i između govornika i učenika zavičajnog jezika (HL learners / HLspeakers), jer evidentno svi koji uče zavičajni jezik ne mogu da govore njime, a neki (u okviru svojih mogućnosti i možda sa obiljem grešaka) ne uče taj jezik, ali govore i služe se jezikom¹.

Studija iz 2007-2008. godine sprovedena u SAD pokazala je da dvadeset odsto populacije kod kuće govori neki drugi jezik (Kagan, 2012: 73). Taj broj se do danas sigurno povećao. Održavanje veze sa matičnom kulturom ima mnogobrojne benefite, koji nisu samo

¹ Carreira, M, 2014, *Heritage Language Teaching: Bridging the Gap*. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=t0aFEzPoxAA> [10.4.2023]

lingvističke prirode. Polinski govori o brojnim kognitivnim preimućstvima koja pruža bilingvalnost – od boljih rešavanja problemskih situacija, do zdravstvenih neuroloških i psiho-socijalnih benefita. Brojne studije potvrđuju da je održavanje veze sa matičnom kulturom, negovanje svesti o pripadnosti jednoj etnosu i dar nasleđa pomažu u ostvarivanju svesti o sopstvenom identitetu i često doprinose prevazilaženju egzistencijalnih kriza, naročito ukoliko neka etnička grupa u određenom društvu nije posve asimilovana.

U globalnom svetu u kojem se neguje multikulturalnost, a poznavanje bilo kog jezika smatra veoma značajnom veštinom, razvijaju se različiti mehanizmi da se grupacije govornika zavičajnog jezika, kojeg god, osnaže, međusobno povežu i ovladaju jezikom svojih predaka.

Okupljanje srpske dijaspore oko crkve, udruženja, kulturno-umetničkih društava koja neguju folklor daje značajne rezultate u kontekstu očuvanja tradicije i negovanja svesti o kulturnom identitetu. Da bi se, međutim, u trećoj ili četvrtoj generaciji govorniku omogućilo da zaista upozna svoju kulturu, potrebna je jezička obuka.

METODOLOŠKA RAZMATRANJA I IZAZOVI – PODUČAVANJE ZAVIČAJNOG JEZIKA

Govornici zavičajnog jezika ne razlikuju se međusobno samo po sposobnosti upotrebe standardizovanog govora koji sledi gramatičku normu, već i po fondu reči koji se kreće od ograničene upotrebe vokabulara vezanog za domaćinstvo, do bogate leksike koja obuhvata termine iz različitih oblasti.

Proširenje fonda reči i ovladavanje zavičajnim jezikom do nivoa bilingvalnosti teško se može zamisliti u kućnim uslovima – čak i u slučaju da se u okviru porodice diskutuje o različitim temama. Da bi se do njega došlo, potrebno je kompletno „uranjanje u jezik“: slušanje (što veća izloženost medijima – televiziji, časopisima), vežbe pisanja, čitanje literature na zavičajnom jeziku i kontinuirana komunikacija uz (bar određeni broj godina) podršku nastavnika koji vodi računa o jezičkoj normi. Čak i uz veoma istančan sluh, bez gramatičkog uporišta, govornik će praviti greške koje bi nastavnik na času lako locirao i ispravio. Rođaci i prijatelji sa kojima se govori zavičajni jezik ne mogu igrati ulogu edukatora, jer fokusirani na samu komunikaciju, oni nemaju interesovanja da koriguju sagovornika.

Podučavanje zavičajnog jezika se već pre nekoliko decenija odvojilo od podučavanja jezika kao stranog. U velikim multinacionalnim sredinama, poput Amerike, često su u istom razredu u jezičkoj školi spojeni učenici koji uče jezik kao strani i oni koji imaju određeno znanje jezika iz kuće. To je pružilo mogućnost nastavnicima, metodičarima i lingvistima da uoče specifičnosti i aspiracije ove grupe đaka.

Među mnogim razlikama koje se tiču jezičkih sposobnosti, motivacije i predispozicija, Kejgan navodi sledeće: 1. vladanje jezikom, 2. razloge za učenje maternjeg jezika u školskim uslovima i 3. njihovu percepciju sopstvenog identiteta kao dvojnog (Kagan, 2012: 72).

Odrasli u jednom socijalnom okruženju – vrtiću, školi, a izloženi drugačijim običajima i nazorima kod kuće – ovo učenje za njih postaje *interkulturalno*. Interkulturalnost koja počinje na pragu njihovog doma, umesto preimućstva, za njih često može postati „interkulturalno breme“ (Ibid: 72). Benet definiše interkulturalno znanje i kompetencije kao „skup kognitivnih, afektivnih i bihejvioralnih veština i karakteristika koje podržavaju efikasnu i interakciju u različitim kulturnim kontekstima“ (Benet, 2014: 157). Da bi do te „efektivnosti u komunikaciji“ došlo ponekad je potrebno izvesno pomirenje različitih nazora u kulturi i tradiciji. Kuper piše da „stanje kognitivne disonance nastaje kada ljudi veruju da su dve njihove psihološke predstave međusobno nekonzistentne“ (Cooper, 2007: 6).

Učenje zavičajnog jezika omogućuje spoznavanje druge kulture, dekonstrukciju ranijih uverenja i sticanje perspektive o celovitosti i kompleksnosti i okruženja i sopstvenog identiteta. Na taj način, ono što je bilo breme, prepreka ili razlog neuklapanja u sredinu, postaje upravo suprotno – preimućstvo, prednost i sposobnost da se lakše savladavaju izazovi u ličnom i profesionalnom životu.

Takođe, za zavičajne govornike (*heritage speakers*) predstavlja problem i da definišu svoju nacionalnost, jer je osećaju kao hibridnu. Većina govori o dualnom nacionalnom identitetu (Kagan, 2012: 74). Međutim, i pitanje nacionalne pripadnosti i identiteta nije stabilno, već fluktuiraju, menja se, ili kako Hi piše „identiteti se dinamično i fluidno, potvrđuju, osporavaju ili menjaju kako se društvena interakcija razvija u realnom vremenu“ (u: Ibid: 74). Zato je potrebno negovati pozitivan stav prema svom nasleđu, upoznati ove učenike sa specifičnostima kulture i jezika. Ukoliko se to interesovanje ne podstiče, postoji realna mogućnost da će se migranti prepustiti dominantnom jeziku i socijalnom okruženju i zanemariti zavičajni jezik i kulturu.

Stoga su pedagozi i jezički edukatori zaključili da je potrebno za učenike jezika kao zavičajnog osmisliti posebnu metodologiju, kako bi podučavanje dalo najbolje rezultate i odgovorilo na sve ove izazove. Neophodno je dobro poznavati kulturu i istoriju određenog naroda, biti upućen u iskustvo imigranata, dobro poznavati dijalekatske nijanse.

Kareira i Kejgan pišu o tzv. „community-based curriculum“, odnosno nastavnom programu koji je zasnovan na poznavanju određene zajednice. Jer ono što osnažuje govornike zavičajnog jezika je kulturni *background* koji im daje podstreka da nastave sa usavršavanjem jezika i sticanjem formalnog znanja. Upoznavanje sa kulturom koja je vezana za određenu

jezičku grupu predstavlja jedan od primarnih ciljeva učenja bilo kog jezika (Polinski, 2015: 15), a to je naročito slučaj kada govorimo o učenju naslednog jezika.

Nastavna praksa pokazuje da koliko god ovi govornici vladali „kućnim“ jezikom, i teško merivim korpusom znanja iz oblasti sintakse, morfologije i najčešće leksikologije, ukoliko se na višem nivou priključe grupi koja uči jezik kao strani od početnog nivoa, praviće znatno više gramatičkih grešaka u odnosu na te učenike. Njihova prednost sadržana je u nekoliko aspektima poznavanja jezika: izgovor glasova će zvučati prirodnije, bliže fonetskoj normi, generalno će bolje razumeti tekst, mnogi će znati da čitaju i pokazivaće veću relaksiranost u komunikaciji, makar na početku. To može takođe pružiti pogrešan utisak o njihovom sveobuhvatnom znanju i fluentnosti. Iskustvo nastavnika u školi „Sava“ pokazuje da u oblasti fonetike učenici najviše poteškoća pokazuju u izgovoru parova afrikata. Iako nauče reč (džak, đak) teško im je da u izgovoru artikulišu te glasove (zato je nekada neophodan i logopedski tretman). Ukoliko se sa učenjem zavičajnog jezika počelo od početnog nivoa i glasovi i akcenti mogu imati strani prizvuk. Studenti jezika kao stranog biće, međutim, sigurniji u upotrebi padeža, i uopšte uzev, gramatičke partije koje su savladali u učionici, koristiće sa više sigurnosti (govornici zavičajnog teško savladavaju ili koriguju pogrešno naučene padeže, naročito akuzativ i lokativ sa značenjem mesta). Samopouzdanje koje se stiče u učionici, tzv. *classroom setting*, gde iza usvojenog znanja stoji formalno obrazovanje, – nastavnik i udžbenik, veoma često se čini stabilnijim od onoga koje ima govornik zavičajnog jezika. Zato je osim podučavanja i ispravljanja jezičkih grešaka (što je teži zadatak), nastavnik zavičajnog jezika mora vladati nizom strategija i metoda za osnaživanje i pružanje podrške ovim učenicima. Dominantni jezik za njih predstavlja sigurno mesto, lingvističku zonu komfora, u koju će se skloniti ukoliko osećaju nelagodnost pri korišćenju zavičajnog jezika, a to implicira samo oklevanje pri korišćenju i stagnaciju (Ibid: 10).

Zato je važno da nastavnik zavičajnog jezika, pored ostalih izazova, pažljivo bira svoja „ratna polja“, odnosno teren na kome će ispravljati učenika i one jezičke aspekte gde će nesavršenosti tolerisati (makar do određenog nivoa). U jezicima koji se odlikuju obiljem dijalekata, nastavnici zavičajnog jezika su saglasni u tome da ne treba previše insistirati na akcentu i favorizovati jedan dijalekat, jer bi to dodatno oslabilo učenikovo samopouzdanje. Osim toga, u svojoj praksi podučavanja zavičajnog jezika priznajemo potpunu jednakost ekavice i ijekavice, kao i apsolutnu toleranciju lokalizama. To učenicima daje izvesnu sigurnost i samopouzdanje, jer se njihovo nasleđeno znanje jezika vrednuje. Najbolje rezultate, piše Polinski, daje učenje u kome se radi na nadograđivanju onog znanja kojim učenici u jeziku već vladaju (Ibid: 23).

Među izazovima u podučavanju zavičajnog jezika jedan od najtežih zadataka je inicijalna procena učenikovih jezičkih sposobnosti. U prvom kontaktu sa nastavnikom, oni

će se ponekad na fonetski čistom jeziku predstaviti i izgovoriti nekoliko rečenica koje koriste u komunikaciji. To može zavarati nastavnika pružajući mu nerealnu sliku istinskog poznavanja jezika. U srpskom jeziku, kao i u mnogim drugim jezicima koji se podučavaju kao zavičajni, ne postoje standardizovani testovi koji bi brzo i lako pozicionirali učenika na određeni nivo i u određenu grupu. Diskrepancija između fonda reči i poznavanja gramatičke norme često može smestiti učenika u grupu u kojoj tempo rada nije dovoljno učinkovit za njegov napredak.

Kejgan predlaže trodelnu strukturu testiranja koja bi se sastojala iz usmenog testiranja, kratkog eseja i biografskog upitnika (Ibid: 17). Ovaj test, smatra Polinski, ne bi bio najbolje rešenje za učenike koji su na početnom nivou učenja, pa bi za njih možda bio bolji obično testiranje vokabulara sa oko dve stotine reči, ili merenje brzine govora, jer se došlo do zaključka da brzina govora korelira sa dubljim poznavanjem gramatike (Ibid: 17).

Međutim, na brzim i pouzdanim načinima za merenje znanja se još uvek radi i možda se i oni, kao i nastava, moraju prilagoditi samom učeniku – od običnog testa jezičkog fonda, do testiranja gramatičke norme i kompleksnijih jezičkih struktura. Polinski se u svojoj laboratoriji (Language Sciences (Polinsky) Lab) na Harvardu već godinama bavi ispitivanjem vrednosti i dometa različitih metoda testiranja. Uprkos tome što se gramatički testovi nameću kao primarni u svakom testiranju, istraživanjem u Laboratoriji Polinski došlo se do rezultata da jednostavni testovi vokabulara poput čitanja priče i odgovaranja na pitanja o tačnosti ili uparivanje teksta sa slikom daju jako dobre rezultate za određivanje nivoa znanja (Ibid: 19). Naravno da bi se došlo do što egzaktnijih rezultata u istraživanju zavičajnog jezika i donekle standardizovali testovi za procenu znanja govornika zavičajnog jezika, potrebna je velika baza podataka, odnosno veliki broj nastavnika i istraživača koji će sakupljati (i tačno beležiti) podatke o jezičkim kompetencijama svojih učenika, kako se to radi na Harvardu u Laboratoriji Polinski.

SAVLADAVANJE IZAZOVA U „SAVI“

Nivo znanja se u „Savi“ procenjuje na dva načina. Na osnovu upitnika, a u vezi sa sve četiri govorne veštine, određuje se inicijalni nivo vladanja jezikom. Validnost odgovora testira se zatim u određenoj jezičkoj grupi. Metod koji mi primenjujemo, a koji nam pruža dobar uvid u nivo znanja i vladanja jezičkim veštinama, je nekoliko probnih časova u kojima učenik pokušava da se uklopi u određenu jezičku grupu. Kroz zadatke čitanja, komunikacije, gramatičkih vežbanja i razumevanja teksta, nastavnik procenjuje da li bi grupa u koju je smešten odgovarala njemu i da li bi boravak u njoj bio svrsishodan i učinkovit za dalje usavršavanje jezika. Nastavnik pri tome ne procenjuje samo nivo vladanja jezikom, već i učenikove želje, aspiracije i motivaciju za učenje jezika. Budući da je podučavanje zavičajnog jezika, kako je gore napisano, i za nastavnika osetljiv teren, veoma je važno da

grupa u koju se učenik smešta i uzrasno i po temperamentu ostalih đaka odgovara učeniku. Ukoliko nastavnik proceni da neki od ovih aspekata manjka, za učenika se bira drugačije okruženje – nivo, uzrast, druga grupa u kojoj će on postići bolje rezultate. Iako ovaj način zahteva više vremena, pronaći dobru sredinu za učenje zavičajnog jezika je jedan od glavnih faktora učenikovog napretka.

Pored toga, veoma je važno odabrati pristup nastavi i uskladiti ga sa ambicijama i preferencijama učenika: jedni žele da održe kontinuitet sa jezikom koji su znali i govorili u detinjstvu dok drugi žele da zbog posla, studija i putovanja steknu jezičke kompetencije.

„Bilo koja dva govornika će verovatno imati različite istorije učenja jezika, govoriti neznatno različitim varijantama jezika, imati različite nivoe obrazovanja i razlikovati se u pogledu vremena useljenja ili početka usvajanja većinskog jezika.“ (Benmamoun i dr., 2013: 284) Zato je potrebno personalizovati pristup učeniku i odnosu na njegovo znanje i ambicije napraviti program nastave.

Faktor koji gotovo svi predavači zavičajnog jezika ističu je predusretljivost nastavnika i spremnost da izađe u susret potrebama učenika i njegovom doživljaju svog nasleđenog nacionalnog identiteta. Kejgan smatra da je glavni zadatak u razvoju kurikuluma zavičajnog jezika upravo uvažiti interkulturalne faktore, odnosno u njih ugraditi „kognitivne, afektivne i bihejvioralne potrebe“ studenata. Ukoliko su one u samom jezgru kurikuluma, možemo očekivati značajne edukativne benefite, jer će studenti biti spremni da prihvate dva kulturna sveta koja su istovremeno nasledili (Kagan, 2012: 80).

Naša praksa pokazuje da mnogi učenici u svojim sredinama (naročito ukoliko one nisu naročito velike ili multikulturalne) imaju problem sa nošenjem te svoje različitosti. Zato nastavnik mora biti dovoljno senzibilisan da njegovo osećanje hibridne nacionalnosti na pravi način razume i da mu pruži dovoljno sadržaja (o kulturi, umetnosti, istoriji) koja će učeniku pomoći da razvije pozitivna osećanja prema svom poreklu i da ga smatra svojom prednošću. To, takođe, predstavlja, dodatnu motivaciju za samo savladavanje jezika. Grupni rad, u kome učenici upoznaju svoje vršnjake iz različitih delova sveta (a mi radimo sa oko pet stotina porodica iz preko pedeset zemalja sveta), daje izvanredne rezultate, jer se oni sami povezuju sa vršnjacima iz različitih sredina, koje žive u različitim uslovima, a sve ih zbližava jezik i etnička pripadnost.

Svoje nastavne materijale u „Savi“ baziramo na integrativnom modelu učenja. Jedna tematska jedinica uključuje sadržaje iz književnosti, istorije, folkloru, a da bismo ih učenicima približili kombinujemo različite izvore (naravno uz poštovanje autorskih prava). Na primer, kada obeležavamo Dan državnosti Republike Srbije, naši učenici se upoznaju sa istorijskim događajima: Prvim srpskim ustankom, likom Karađorđa Petrovića, njegovom biografijom, izgledom, crtaju ga, gledaju slike njegove kuće, uče o životu pod Turcima.

Upoznaju se i sa Sretenjskim ustavom iz 1835, prvim izdanjem, sadržajem, gledaju filmove, čitaju i slušaju rodoljubive pesme Ršumovića, Zmaja, ilustruju, pišu eseje. Korelacija sadržaja, integrativna nastava, interakcija i imerzivno učenje u kome učenik uranja u edukativne, kognitivno i emotivno intrigirajuće sadržaje su zahtevi podučavanja zavičajnog jezika koje nastava treba da zadovolji. Među ishodima naše nastave, osim obaveznih gramatičkih kategorija, su i upoznavanje kulture i tradicije. Ali čak i na nižim nivoima i kod mlađih uzrasnih grupa – kada su glavni ciljevi i ishodi nastave fokusirani na komunikaciju – učenici su izloženi sadržajima kulture, folkloru, muzici, filmovima na srpskom jeziku. Bez obzira da li su oni spremni da u potpunosti razumeju takve sadržaje, oni su njima izloženi i podstiču se da se za njih zainteresuju. Tako se od samog početka pravi distinkcija između jezika koji uče kao strani, u školi, ili na kursovima, u odnosu na podučavanje i usvajanje zavičajnog jezika.

Da sam program koji smo pripremili za svoje učenike, a na kome je radilo nekoliko stručnjaka iz različitih oblasti (jezik, književnost, kultura, istorija, umetnost i dr.) ne bi bio preplavljujući, biramo učenje kroz igru, gde se podsticanjem dečijeg intelekta, radoznalosti, kreativnosti i veština, i kroz socijalizaciju, postižu najbolji rezultati. U tome u velikoj meri pomaže i obilje dostupnih programa i platformi (Google slides, Wordwall, Kanva, Thinglink, Kahoot, Blooket, i dr.), koje omogućavaju učenicima da na interesantne, vizuelno atraktivne, a njima bliske načine nauče one sadržaje koji predstavljaju ciljeve i ishode naše nastave. Mogućnost učenja kroz igru, takmičenje, rešavanje zadataka, sakupljanje poena i slično, što neke od ovih platformi omogućavaju, pravi lep balans sa ozbiljnim sadržajima iz kulture, tradicije, književnosti i gramatike.

Iako je nastava onlajn, to nas ne sprečava da ona bude i radioničarskog tipa, od farbanja uskršnjih jaja, pravljenja čestitki ili domaćih kulinarskih specijaliteta. Veza koja se stvara među đacima je ono na šta se polaže dosta pažnje na našim časovima. Stoga se povremeno organizuju (naročito za vreme školskih raspusta) zajednička putovanja, kampovi, posete znamenitostima Srbije, ili nastava u „Zvezdobrojcima“, našoj školi u Beogradu. Veza koja se između učenika koji se godinu, dve ili više druže onlajn je jača nego što se očekuje. Tako se cela jedna grupa jedne od naših nastavnica dogovorila da ove godine u isto vreme boravi u Srbiji i da svi zajedno idu na naš kamp.

U toku školske godine druženje podstičemo susretima vikendom, gde se u onlajn pričaoicama (koje mi zovemo Velikim odmorom) igraju igre, razgovara o različitim temama, i gde je akcenat na komunikaciji, a ne na usavršavanju jezičkih veština. Plodna diskusija i debata jača vezu među učenicima i podstiče vršnjačko učenje. Nastavnici ostavljaju prostora i ovom vidu učenja svesni da se znanje stečeno na ovakav način duže i bolje u svesti učenika pohranjuje.

ZAKLJUČAK I BUDUĆI ZADACI I ASPIRACIJE

Rad se bavi rasvetljavanjem pojma zavičajnog jezika i specifičnostima u podučavanju sa kojima se edukatori suočavaju u toku nastavnog procesa. Pokušali smo da objasnimo iz kojih razloga učenici naslednog jezika zahtevaju poseban pristup nastavnika. Osim po svojim jezičkim kompetencijama, u mnogo većoj meri, oni se od učenika jezika kao stranog razlikuju po motivaciji da savladaju jezik svojih predaka. Očuvanje veza sa kulturom: običajima, književnošću, muzikom, istorijom, postaje glavna motivacija za učenje jezika. Citirani autori među kojima su Marija Polinski, Olga Kejgan, Marija Kareira, Džoel Kuper i drugi, ističu psihološki aspekt i poteškoće koje se mogu prevladati samo pozitivnim pristupom prema kulturnom nasleđu. U tom smislu, zavičajni jezik postaje pravi medijum kulture.

Osim sa nedostatkom odgovarajućih udžbenika za podučavanje srpskog kao zavičajnog, nastavnici su suočeni sa mnogobrojnim poteškoćama počevši od inicijalnog testiranja i pozicioniranja učenika u odgovarajuću grupu. U radu smo pokušali i da objasnimo kako se svojom metodologijom i materijalima u Online školi srpskog jezika, tradicije i kulture „Sava“ suočavamo sa ovim izazovima. Personalizovani pristup, grupni rad, neposredni kontakt sa učenicima i sijaset materijala, metoda i platformi, učinili su da naš metod rada privuče i zadrži učenike koji za nekoliko godina boravka u školi nauče da vladaju jezikom i, najbitnije, razviju pozitivan stav prema sopstvenim nasleđu i kulturi.

Ono na čemu treba raditi u budućnosti u oblasti podučavanja zavičajnog jezika odnosi se na izradu standardizovanih testova koji bi inicijalno određivali nivo znanja učenika. To je poseban izazov jer se takva testiranja ne odnose i ne treba da odnose prevashodno na testiranje znanja iz oblasti gramatike. Važno je ispitati vokabular, aktivni koliko i pasivni (koji je kod učenika zavičajnog jezika višestruko veći), ispitati odnos između aktivnog vokabulara i poznavanja gramatičke norme. Takođe, izrada udžbenika, materijala je nešto što istovremeno i kombinuje i nadilazi podučavanje jezika kao maternjeg i stranog. U „Savi“ se od samog početka radi na originalnoj metodologiji i sasvim originalnim materijalima za podučavanje gramatike. Sistematizacija i standardizacija je još uvek u procesu i sve su to izazovi sa kojima se suočavaju nastavnici i edukatori u jednoj ovakvoj, za nauku i praksu relativno novoj naučnoj disciplini.

LITERATURA

Bennett, J. M. (2014). *Diversity at Work: The Practice of Inclusion* (chapter 5: *Intercultural Competence: Vital Perspectives for Diversity and Inclusion*). John Wiley & Sons

- Benmamoun, E, Montrul, S & Polinsky, M. (2013). *Defining an "ideal" heritage speaker: Theoretical and methodological challenges*. Dostupno na: https://www.academia.edu/21801329/Defining_an_ideal_heritage_speaker_Theoretical_and_methodological_challenges_Reply_to_peer_commentaries [15.2.2023]
- Boon, E. & Polinsky, M. (2015). *From Silence to Voice: Empowering Heritage Language Speakers in the 21st Century*, Instituto Cervantes at FAS - Harvard University, Dostupno na: https://cervantesobservatorio.fas.harvard.edu/sites/default/files/007_informes_mpp_from-silence.pdf [10.2.2023]
- Carreira, M. & Kagan, O. (2017). *Heritage language education: A proposal for the next 50 years*. Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/flan.12331> [5.3.2023]
- Carreira, M. (2014). *Heritage Language Teaching: Bridging the Gap*. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=t0aFEzPoxAA> [10.4.2023]
- Cooper, J. (2007). *Cognitive Dissonance – Fifty Years of a Classic Theory*, London: SAGE Publications Ltd.
- Jovanović, A. i Vučina Simović, I. (2011). Odlike i potrebe nastave srpskog kao zavičajnog jezika, *Srpski jezik, književnost, umetnost* (Zbornik radova sa VI međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu, Kragujevac: GC Interagent. Dostupno na: https://www.academia.edu/12378454/Odlike_i_potrebe_nastave_srpskog_kao_zavi%C4%8Dajnog_jezika [5.3.2023]
- Kagan, O. (2012). Intercultural Competence of Heritage Language Learners: Motivation, identity, language attitudes, and the curriculum. Proceedings of *Intercultural Competence Conference* (Vol. 2, pp. 72-84), University of California, Los Angeles, Dostupno na: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=c960ce3675d9e32c3c888e0ad62426741743e391> [15.2.2023]
- Schwartz, M. (2014). *Family language policy: Core issues of an emerging field*, Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/232173308_Family_language_policy_Core_issues_of_an_emerging_field [5.3.2023].

KRISTINA M. PETROVIĆ

HERITAGE LANGUAGE AS A MEDIUM OF CULTURE

Summary: In this paper, we tried to clarify some of the issues concerning ‘heritage language’ and to present the numerous challenges that educators face in their teaching practices. Heritage students do not differ from foreign language students only in their language competences, but also in the motivation and desire to master a heritage language. Many scholars highlight the psychological aspect – “hybrid nationality” and “intercultural burden” (Kagan 2012:72), that can only be overcome with a positive approach to cultural heritage. Establishing a connection with the culture of one’s ancestors is one of the basic motivations for learning a heritage language. Therefore, heritage language is the true medium of culture, much more than learning other languages which are treated as foreign. The communication aspect is important but it is not the only reason why students strive to master it.

Apart from a lack of suitable textbooks for teaching Serbian as the heritage language, educators are faced with numerous difficulties starting with the initial testing and placing of students in appropriate groups. In the paper, we tried to explain how we face these challenges with our methodology and materials at the Online School of Serbian Language, Tradition and Culture – “Sava”. Our teaching method, which includes a personalised approach, group work, direct contact with pupils and abundance of materials, methodologies and platforms, resulted in many satisfied students who, within a few years of being in a language school start speaking the language, manage to use it comfortably, and most importantly – develop and nurture a positive attitude towards one’s own heritage and culture.

Key words: language teaching methodology, heritage language, tradition, identity, interculturality

Datum prijema: 22.8.2023.

Datum ispravki: 17.11.2023.

Datum odobrenja: 19.11.2023.